

МЕТОДОЛОГІЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

УДК 340.12

В. Завальнюк,
кандидат юридичних наук,
професор кафедри теорії держави і права, ректор
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЮРИДИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ: ТІЛО, ТІЛЕСНІСТЬ ТА СОМАТИЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ

Дискурс «тіла», як невід'ємного атрибуту «людського», триває століття і має численні інтерпретації, вписані в соціокультурний контекст. Велика кількість експлікацій «тілесного» утворює в сучасному полі філософських та наукових досліджень строкате розмаїття підходів, парадигм і кутів погляду. І навпаки, правовий дискурс тіла та тілесності тільки розпочинається, що є відповіддю на появу новітніх технологій, здатних змінити те, що, здавалося, відвіку є даним, непорушним, статичним в образі людини, а саме зовнішність та стать. Сьогодні афоризм щодо британського парламентаризму, який дивно поєднував тілесність та право – «Парламент може зробити все, він не може тільки перетворити чоловіка на жінку й жінку на чоловіка», – є явно застарілим. Такі операції є можливими, в тому числі, й законодавчо дозволеними. Необхідність наукового осмислення проблематики тілесності у праві зумовлює звертання до тих сфер науки, де відповідні питання уже ставились і вирішувались.

Постановка питання про тіло і тілесність та їх філософська інтерпретація (як найбільш загальна й універсальна) відбувалася поетапно і відповідно до тих культурних викликів, які були актуальні для конкретного історико-культурного середовища [1].

Розмежування понять «тіло» і «тілесність», зокрема, в соціальній філосо-

фії є надзвичайно складною проблемою. Це пов'язано, по-перше, із «самозрозумілістю» або «природною очевидністю» тіла, на яке, свідомо чи ні, покладається більшість дослідників, намагаючись висвітлити цей феномен, а по-друге, з традиційною опозицією природничих і гуманітарних наук у стратегіях дослідження «природи людини» [2].

Тіло людини як природно-речовий субстрат не відображає і не представляє специфіки людини як такої, оскільки остання здатна повною мірою проявитися в чуттєво-надчуттєвих відносинах, у яких перебувають люди в процесі життєдіяльності: тіло людини є способом, яким природа дається людині, або воно є тим, що повідомляє світові буття, а людська тілесність є результатом системи взаємодії природних і соціальних якостей людського тіла в процесі людської життєдіяльності, тому вона має особливий статус предметності та матеріальності, субстратності людини. Поняття тілесності, на відміну від тіла, характеризує спосіб соціального буття людини [3, с. 146].

Тілесність стає фундаментальним поняттям, яке мислення не може оминути, розглядаючи всі феномени людського буття, зокрема й проблеми соціальних регулятивних механізмів, до яких належить право. Тіло є першою та необхідною умовою існування правової регуляції. Хоча вся юридична лі-

тература пістрявіє поняттями «особа», «особистість», «свобода волі», «суб'єкт права» тощо, які є ідеальними юридичними конструкціями, насправді учасником правових відносин може бути лише реальна людина, представлена триєдиною сполукою – фізичного, соціального та духовного. За межами людського суспільства існування права уявляється проблематичним, оскільки будь-які правові вимоги та настанови завжди спрямовані на конкретного адресата – на людину.

Стосовно поняття «тілесність» можна виділити дві межі, на яких увесь час баланують спроби адекватного опису цього поняття. Це, по-перше, перехрестя природного та культурного, а по-друге, межа індивідуального, суб'єктивного та соціального, інтерсуб'єктивного. Тілесність є поняттям, ширшим за поняття тіла. І це розширення стосується важливого для гуманітарних наук дослідження «людської природи». Тілесність підкреслює особистісність та унікальність людського буття на тлі природного існування й водночас дає можливість втілення і реалізації духовних аспектів людини у соціокультурному середовищі.

Міркування щодо співвідношення тіла та тілесності мають безпосереднє відношення до права, оскільки для того, щоб тіло стало надбанням права, необхідна його трансформація у тілесність, адже саме фізичне тіло є носієм ідеально-духовної сутності людини. Історія кримінального права переконливо доводить, що уявлення про злочин і правопорушення невід'ємно пов'язані з такими поняттями, як «дія», «діяння», «вчинок», які в узагальненому вигляді становлять собою тілесний рух, тобто явище фізичного порядку. Наприклад, відповідно до чинного українського законодавства, «злочин – передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність); «правопорушення – анти-суспільна дія, що завдає шкоди суспільству, суспільним відносинам або особі»; «заповіт – розпорядження громадяни-

на» на випадок смерті про належне йому майно (у т. ч. гроші та цінні папери), зроблене в установленій формі» тощо [4, с. 145]. Позитивне право в усі часи свого існування працює лише зі вчинками як формою опредметнення та втілення на практиці мотивів, а не із самими мотивами, бажаннями тощо.

Суб'єктом права визнається лише така людина, яка відповідає чітким юридичним параметрам, встановленим законодавцем, та медико-біологічним і психіатричним вимогам. Здавна існували обмеження не тільки для здійснення певних юридично значущих дій для людей, тілесність яких не відповідала уявленням про норму, але й інколи для існування таких людей. У традиційному суспільстві з обмеженими ресурсами право дозволяло позбавити життя хвору новонароджену дитину, дитину небажаної статі, немічну або стару людину, що було зумовлено метою виживання суспільства.

Поняття недієздатності сьогодні є легітимним тільки стосовно тих людей, які мають фізичне тіло індивіда, тобто представника біологічного виду *homo sapiens*, але з певних причин не стали особистістю: перш за все це люди з важким органічним ураженням головного мозку або ті, які через стійкий розлад психіки не усвідомлюють значення своїх дій і не можуть керувати ними. Натомість фізичні вади не є перешкодою для дієздатності людини, що, втім, не означає відсутності проблеми участі інвалідів у правовому житті суспільства.

Людей з функціональними обмеженнями у всьому світі дуже багато, і кількість їх постійно зростає. Щонайменше кожен десятий мешканець планети Земля має фізичні, розумові або сенсорні дефекти, а близько 25 % будь-якої групи населення відчувають на собі негативні впливи цього явища. Сьогодні в Україні нараховується понад 2,5 млн. інвалідів, приблизно 10 % із них – інваліди I групи. Соціальне становище та захист інвалідів регулюються безпосередньо десятками законів та підзаконних актів України. Але права

цієї категорії громадян систематично і брутально порушуються, а чинні законодавчі акти в цій сфері не виконуються або не спрацюють.

Серед інших, передусім суто фінансових, причин неналежного виконання соціальних стандартів захисту прав інвалідів слід наголосити на від початку хибній політиці держави в цій сфері. Це – політика пожертви, властива досучасному, скоріше, суспільству (таким актом була милостиня убогим, жебракам, створення для них богоугодних закладів тощо). Сучасна ситуація, коли людей із функціональними обмеженнями стає дедалі більше, актуалізує питання про зміну такої примітивної політики на політику інклюзії, а саме допомоги від держави людям з особливими потребами не лише у грошовому еквіваленті (що найпростіше зробити), а й особливого планування житла, облаштування під'їздів, надання комунальних послуг, громадського транспорту, забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації та виробами медичного призначення, сприяння у здобутті освіти, професійних знань, працевлаштуванні, медичних і культурних послуг. Інклюзивна практика реалізує доступ людини з особливими потребами до освіти, працевлаштування та соціальної активності.

Проблема немічного тіла у праві має й іншу грань. Науково-технічний прогрес, зокрема досягнення медицини, генетики, біології та хімії, поставив людину в якісно інший стан. З'явилася реальна можливість не тільки впливати на навколишній світ та трансформувати його, але й змінювати (покращувати, лікувати) саме людське тіло. Крім того, людина отримала правову можливість припиняти своє життя або життя своїх близьких, обирати та коригувати стать. Роботодавець на підставі генетичних даних може відмовити в прийомі на роботу. Люди однієї статі можуть вступати в шлюб і всиновлювати дитину або завдяки репродуктивним технологіям мати свою дитину. Для підтримки життя людини можна використовувати

складні механізми, для відновлення функцій організму – трансплантувати тканини та органи, для оновлення організму та покращання якості життя – використовувати стовбурові клітини.

Людське тіло, зведене до «організму», перетворилося на владний елемент культури, який діє за власними законами, що відомі певним особам у суспільстві (науковцям, медикам, психоаналітикам, технологам соціальних перетворень і представникам влади тощо). При цьому ставлення до тіла як до машини, що має виробляти певний коефіцієнт корисної дії (а в разі болю чи хвороби «його легко полагодити»), призводить подекуди до втрати сучасною людиною особистої відповідальності за власне життя та здоров'я [2]. Невипадково юристи ставлять питання про можливість та доцільність правового реагування на аутоагресивну поведінку (нанесення шкоди життю та здоров'ю) [5, с. 71-78].

Для практики правового регулювання питання про врахування тілесної сутності людини є непростим, оскільки потребує вторгнення не тільки до сфери права, моралі, але й природничих наук, медицини, але тим не менш необхідно його вирішити. Більшість юристів можуть сказати, що неможливо у формалізованому нормативно-правовому документі врахувати додаткові вимоги, пов'язані зі специфічною тілесністю людини.

Додамо, що не тільки правотворення, але й правозастосування і правове виховання, що перебувають під контролем держави, мають відреагувати на сутнісно іншу ситуацію, пов'язану з тілесною складовою антропологізації права.

Візьмемо для прикладу провадження в такому, на жаль, поширеному виді кримінальних справ, як посягання на статеву свободу, на тілесну свободу, якщо користуватися антрополого-правовою термінологією. Запобігання вторинній віктимізації жертви (особливо якщо жертвою злочину є дитина), яке має бути одним із пріоритетів такого

провадження, спонукає суттєво модифікувати звичні для кримінального процесу слідчі дії, відмовитись від таких нібито аксіоматичних начал судового розгляду, як гласність процесу. Відрадно, що український законодавець сьогодні діє в напрямі, який підказує антропологічно зорієнтована наука. Мається на увазі закріплена новим кримінальним процесуальним законодавством можливість проведення слідчих дій у режимі відео конференції, аби уникнути небажаної для жертви зустрічі з насильником.

Сучасна наука ще не має достовірних відомостей про те, яким чином норма права використовує «природу» людини, що відбувається «всередині» людини, коли вона постає перед необхідністю підпорядкувати свою поведінку зовнішнім регуляторам. Неясно також, які особливі прийоми викладу юридичного тексту здатні (якщо це так) змінювати поведінку людини та її діяльність. Аргіогі відомо, що правосвідомість людини здатна сприймати загрозу покарання (заборону), стимулювання та рекомендації певної поведінки (зобов'язання) під загрозою заподіяння шкоди людині. Однак це лише загальна схема, за якою чітко не проглядаються конкретні механізми перетворення абстрактної норми на реальну поведінку [6, с. 434-437]. Отже, вплив на правову свідомість людини, тісно пов'язану з її тілесним началом (оскільки вся емоційна сфера так чи інакше до неї редукується), має бути науково обґрунтованим, виваженим з точки зору психології та антропології.

Отже, звернення права до тіла та тілесності є складовою антропологічного повороту в юридичній науці і вимагає певних змін у правотворенні, правозастосуванні та правовій свідомості. Ця нова ситуація породжує проблеми, які мають велике моральне, соціальне, юридичне, релігійне, економічне значення. Одним із вимірів цієї нової суспільної ситуації є поява категорії соматичних прав людини. Термін «соматичний» має давньогрецьке коріння

(від грец. soma – тіло). Він був уведений в науковий обіг німецьким зоологом А. Вейсманом у ХІХ ст. для позначення тіла організму, його «смертної» частини. Термін «соматичні права» зобов'язаний своєю появою російському правознавцю В. І. Круссу, який виводить їх з упевненості у володінні людиною правом самостійно розпоряджатися своїм тілом [7]. На переконання О. Е. Старовойтової, можна говорити про формування нових напрямів у науці: правової соматології, правової трансплантології та правової танатології [8, с. 8, 14].

На думку М. О. Лаврика, термін «соматичні права» є полісемантичним і може використовуватися: 1) у дискусіях щодо тілесності людини з позицій прав людини; 2) для позначення домагань людини до суспільства щодо самостійного розпорядження власною тілесністю (частина цих домагань може набути статусу суб'єктивних прав); 3) у вузько юридичному сенсі – як визнана суспільством та державою можливість розпорядження людиною власним тілом [9, с. 16-26].

Дослідники соматичних прав у пошуках відповідного їм місця в системі прав людини, як правило, зазначають їх особистісний характер (спочатку В. І. Крусс використовував терміни «соматичний» та «особистісний» як синоніми). А. І. Ковлер взагалі уникає терміна «соматичні права», використовуючи натомість термін «особистісні права». На його думку, особистісні права є різновидом особистих [10, с. 427]. Зазначимо, що вітчизняний, використовуваний в українському та російському праві та правовій науці термін «особисті права» має свій аналог у міжнародному праві, де він звучить як «громадянські права», невіддільні від людини. На нашу думку, термін «особистісні права» є невдалим через те, що всі права (громадянські, політичні, соціальні, економічні тощо) належать особистості, тобто людині. Цей термін не показує відмінностей прав із розпорядження своїм тілом від інших груп

прав людини. Тому більш доцільним і коректним є використання терміна «соматичні права». Під соматичними правами розуміється юридично закріплений дозвіл на розпорядження людиною своїм тілом. Форми юридичного закріплення соматичних прав можуть бути різними: можливе, як і щодо всіх інших прав, встановлення певних юридичних обмежень на користування ними, головне тут – принципове визнання такого права.

Нерідко місце соматичних прав у системі прав людини визначають через категорію четвертого покоління прав людини [11, с. 69-82]. Уведення такої категорії до наукового обороту зумовлено розумінням того, що науковий прогрес, розвиток тонких і високоточних технологій породжують нові права людини, яких раніше не було у природі і які не могли бути юридично закріплені. Такі права потребують особливої уваги з боку кожної держави і світового співтовариства в цілому, оскільки вони зачіпають такі сторони і прояви людської істоти, що можуть вплинути на зміну її сутності, характеру стосунків між людьми, привести до перегляду традиційних гуманістичних цінностей.

На нашу думку, спроби увести соматичні права до системи поколінь прав людини слід оцінити критично, зважаючи на те, що третє покоління прав людини за своєю природою містить права, які властиві не індивіду, а соціальним спільнотам – націям, корінним народам, національним меншинам, соціальним групам тощо (право народу на розвиток, право нації на самовизначення тощо). Скоріше, місце соматичних прав у системі прав людини слід визначати, керуючись принципом дихотомії, за яким відповідно до суб'єкта-носія розрізняють індивідуальні та колективні права. У цьому сенсі соматичні права слід поставити на перше місце серед індивідуальних прав, які відносять до першого покоління прав людини, зважаючи на те, що всі інші так чи інакше реалізуються у правових відносинах з іншими суб'єктами (в тому числі з

державою та її органами, трудовими колективами, об'єднаннями громадян).

За О. Е. Старовойтовою, до соматичних прав слід відносити право на трансплантацію органів та тканин, на аборт, клонування, репродукування, на розпорядження життям власного тіла [8, с. 7]. Наведемо також більш розгорнуту класифікацію соматичних прав, розроблену М. О. Лавриком [9, с. 16-26]:

1. право на смерть – свобода людини свідомо та добровільно припинити своє життя обраним та доступним для неї способом;

2. права людини щодо її органів і тканин;

3. сексуальні права людини. М. О. Лаврик розуміє під ними можливість шукати, одержувати і передавати інформацію, що стосується сексуальності, сексуальну освіту, вибір партнера, можливість вирішувати, бути людині сексуально активним або ні, самотійно вирішувати питання про добровільні сексуальні контакти, вступ до шлюбу; питання про легалізацію проституції, оборот порнографічної продукції та правове регулювання становища сексуальних меншин;

4. репродуктивні права людини (позитивного характеру: штучне запліднення і негативного характеру: аборт, стерилізація, контрацепція);

5. право на зміну статі;

6. право на клонування як усього організму, так і окремих органів (репродуктивне та терапевтичне клонування);

7. право на вживання наркотиків і психотропних речовин.

Перш за все зазначимо, що наведений М.О. Лавриком перелік є продуктом не стільки узагальнення норм позитивного, скільки природного (ідеального) права. По-друге, як видається, він сформований з урахуванням концепції поколінь прав людини, що зумовлює його неповноту, оскільки автор не відносить до цього переліку права явно соматичного характеру в силу того, що вони уже «анкеровані» першим поколінням прав людини. Таким визначальним первинним правом, на нашу думку, є право на життя.

Життя – одна з форм існування матерії, закономірно виникає за сприятливих біоприродних умов. Ознаками життя є обмін речовин, подразливість (рефлекси), пристосовність до зовнішнього середовища, здатність до розмноження, росту, розвитку. Дана характеристика носить загальноінформаційне значення і дає, у свою чергу, можливість відмежувати поняття життя від інших способів буття.

Життя є найважливішою цінністю, що майже автоматично включає його до орбіти правознавства. Будучи найважливішим об'єктом правового регулювання, правової охорони, життя завжди перебувало в центрі уваги творців права та правозастосовників. Як правило, суспільство, в тому числі державно організоване, засобами кримінально-правової охорони, під страхом жорсткої кари забороняло будь-яке посягання на життя і здоров'я людини.

Як одне зі значущих інструментальних понять юридичної антропології, «життя» є динамічною категорією, здатною пояснити правову реальність, у якій «головну скрипку» відіграє жива людина. Це поняття – своєрідний критерій, індикатор, що дає змогу визначити цінність для людини і суспільства нормативно-правового документа, конкретної події, випадку, факту, юридичної справи тощо. «Життя» є абсолютною, вічною і незмінною шкалою, відповідно до якої вивіряються багато вчинків, діяльність людей у правовій сфері. Що дає для юридичної антропології застосування у процесі наукового пізнання поняття «життя»?

По-перше, воно служить критерієм відповідності невід'ємним правам і свободам людини текстів нормативних актів, правозастосовних рішень, інших юридично значимих дій. У разі якщо той чи інший документ або правовий акт (дія) містить загрозу життя людей або встановлює підстави для позбавлення життя, то такий акт апіорі може бути оголошений антигуманним і неправовим.

По-друге, використання поняття «життя», якщо воно буде застосовуватися не тільки в контексті кримінального права (як об'єкт охорони), а більш широко, в контексті законодавства і юридичної практики в цілому, дасть змогу внести суттєві корективи у формування панівної правосвідомості суспільства, привнести в правосвідомість загальногуманні цінності. По-третє, використовуючи поняття «життя» як реальний інструмент, юристи-антропологи отримують у свої руки щось більше, ніж абстрактно виражене відображення реальності. З допомогою цього інструменту можна, з одного боку, надати певною мірою схоластичній теорії права більш наближений до життя вид, зорієнтований на виняткові за важливістю цінності, а з іншого – зробити більш соціально орієнтованою, конкретною і гуманістичною економічну і правову політику держави.

Таким чином, ініціювання юридичною антропологією широкого застосування поняття «життя» в правознавстві здатне надати його конструкціям справжній, достовірний сенс, відповідний багатству життєвих проявів. Не випадково останнім часом в юридичній літературі зроблені досить продуктивні спроби інтегрувати в понятійний апарат науки та обґрунтувати категорію «правове життя». Так, О.В. Малько зазначає, що «правове життя – це сукупність усіх форм юридичного буття суспільства, що виражається в правових актах та інших проявах права (в тому числі і негативних), що характеризує специфіку і рівень існуючої юридичної дійсності, ставлення суб'єктів до права і ступінь задоволення їх інтересів» [12, с. 4-24].

Деякі соматичні права пройшли повз увагу автора. Так, зокрема, до переліку не увійшли право на людську гідність, право людини на повагу до її фізичної та психічної цілісності, зазначені відповідно статтями 1 та 3 Хартії основних прав Європейського Союзу, право на зміну зовнішності тощо.

Зазначимо також недоліки інших формулювань автора. Так, формулю-

вання «право на смерть» неможливо вивести з права на життя, оскільки смерть є запереченням життя; смерть як неминуче явище сама по собі не потребує юридичної регламентації, тим більше захисту. Окремо зазначимо, що у більшості держав світу на сьогодні таке неприродне припинення життя, як самогубство (якщо воно не зумовлено стороннім впливом), стоїть за межами правового регулювання (не заборонено і не дозволено), хоча, як ми показали у попередніх розділах, суїцид має розглядатися як різновид правозначущої поведінки. Тому, як уявляється, коректніше говорити не про право на смерть, а про право на припинення життя без страждань та болі (еутаназію). Еутаназія (від грец. *ευ* – добре + грец. *θάνατος* – смерть) – відносно безболісна смерть за допомогою знеболюючих або інших лікарських засобів, полегшення умирання при невиліковних і болісних хворобах. Поняття еутаназії останнім часом застосовується і до припинення існування новонароджених з явними фізичними аномаліями (як не згадати звичай стародавніх спартанців скидати зі скелі кволів і хворих немовлят). З позицій юридичної науки – це умисні дії чи бездіяльність медичних працівників (або інших осіб), що здійснюються ними за наявності письмово оформленого клопотання пацієнта (або «заяви на випадок смерті») або ж усного клопотання, якщо фізичний стан унеможливує письмову форму клопотання пацієнта, який перебуває у стані, коли усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними, з дотриманням законодавчо встановлених умов, з метою припинення його фізичних, психічних і моральних страждань, у результаті яких реалізується право на гідну смерть. Залежно від характеру дій, спрямованих на здійснення еутаназії, розрізняють дві форми: активну і пасивну. Активна еутаназія – це проведення певних дій із прискорення смерті невиліковно хворої людини, згідно з її проханням, з метою позбавлення тяжких страждань. Активна еутаназія

може бути здійснена також спільними діями лікаря і пацієнта (наприклад, хвора людина вживає певні лікарські засоби, призначені лікарем, які є необхідними для настання смерті). Пасивна (негативна) еутаназія – це незастосування засобів і невиконання лікарських маніпуляцій, які би підтримували певний час життя важко хворого пацієнта, за умови, що пацієнт висловив прохання не здійснювати медичне втручання [13, с. 199-205]. Підтримуючи наведену вище позицію В. А. Ворони щодо визначення юридичних аспектів еутаназії, ми не підтримуємо оцінки еутаназії як складової права на життя. На нашу думку, це окреме соматичне право людини. При цьому слід мати на увазі, що таке суб'єктивне право визнано лише поодинокими правовими системами. У більшості країн світу еутаназія суворо заборонена під острахом кримінальної відповідальності.

Права людини щодо її органів і тканин, як видається, є, скоріше, не правами, а правовим інститутом, який у свою чергу включає субінститути прав донора, прав реципієнта, нормативного регулювання трупного донорства.

І нарешті, формулювання щодо прав на вживання наркотиків і психотропних речовин видається невдалим, оскільки створює ілюзію про правомірність цієї поведінки. Як видається, це, скоріше, має бути право на медичне вживання наркотиків та психотропних речовин.

Як й інші права, соматичні права є мірою можливої поведінки з акцентом на слові «міра». Тобто, на наш погляд, усі вони підлягають обмеженням (хоча є й протилежна точка зору: домагання соматичного характеру спрямовані на фізіологію особистості, її тіло. Тому питання про це має вирішуватися самостійно, і свобода в цьому разі не повинна бути обмежена законом, оскільки це веде до насильства над індивідуальною природою людини [14, с. 403]. Так, щодо всього комплексу соматичних прав – «прав людського тіла» – вводяться правила: неготовність розпоряджатися (мого тіла не можна торкатися

без моєї згоди), непридатність для продажу (не можна торгувати людським тілом), неможливість майнового режиму (не можна ставитися до тіла як до майна).

У підсумку зазначимо, що категорія соматичних прав має знайти своє місце в рамках теорії та філософії права, антропології та соціології права. Не можна не погодитися з В. І. Круссом, який вказує на назрілу необхідність перейти від дослідження окремих, більш-менш вузьких фрагментів до фундаментального комплексного аналізу проблем соматичних прав з метою вироблення не тільки наукового, а й загального нормативного рішення [7]. Антропологічний підхід до цієї категорії, як видається, здатний просунути до центру правової системи людину, сприяти перетворенню її із соціоцентричної на людиноцентричну.

Ключові слова: юридична антропологія, соматичні права людини, тіло, тілесність, правове буття.

Тема носить актуальний характер, тому що дискурс «тіла», як невід'ємного атрибуту «людського», триває століття і має численні інтерпретації, вписані в соціокультурний контекст. Велика кількість експлікацій «тілесного» утворює в сучасному полі філософських та наукових досліджень строкате розмаїття підходів, парадигм і кутів погляду. І, навпаки, правовий дискурс тіла та тілесності тільки розпочинається, що є відповіддю на появу новітніх технологій, здатних змінити те, що, здавалося, відвіку є даним, непорушним, статичним в образі людини, а саме зовнішність та стать.

Тема носит актуальний характер, потому что дискурс «тела», как неотъемлемого атрибута «человеческого», длится века и имеет многочисленные интерпретации, вписанные в социокультурный контекст. Большое количество экспликаций «телесного» образует в современном поле философских и научных

исследований пестрое разнообразие подходов, парадигм и точек зрения. И наоборот, правовой дискурс тела и телесности только начинается, что является ответом на появление новейших технологий, способных изменить то, что, казалось, издавна является настоящим, неизменным, статичным в образе человека, а именно внешность и пол.

The topic is relevant, because the discourse of "body" as an essential attribute of "human" that lasts for centuries and has numerous interpretations that range in socio-cultural context. A large number of explications „bodily” form in the modern field of philosophical and scientific research variegated variety of approaches, paradigms, and view angles. Conversely, legal discourse of the body and physicality is just beginning that is a response to the emergence of new technologies that can change that, it seemed, had a real, immutable, static in the image of man, namely the appearance and gender.

Література

1. Завальнюк В. В. Соматичні права людини з позицій юридичної антропології / В. В. Завальнюк // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. – О. : Юрид. л-ра, 2011. – Т. 10. – С. 20–27.
2. Валенса Г. А. «Тіло» і «тілесність» у соціально-філософському контексті: термінологічні розвідки [Електронний ресурс] / Г. А. Валенса // Філософські проблеми гуманітарних наук : альманах / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 19. – Режим доступу до журналу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Fpgn/2010_18-19/p_186-191.pdf
3. Жаров Л. В. О специфике телесной культуры человека / Л. В. Жаров // Вопросы философии. – 1987. – № 6. – С. 145–148.
4. Популярна юридична енциклопедія / [В. К. Гіжевський, В. В. Головченко та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 538 с.
5. Баринов А. В. Правовая природа аутоагрессивного поведения / А. В. Баринов, Н. С. Ерохина // Вестник Владимирского

юридического института. – 2009. – № 1. – С. 71–78.

6. Пучков О. А. Юридическая антропология и развитие науки о государстве и праве : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Пучков Олег Александрович. – Екатеринбург, 2001. – 502 с.

7. Крусс В. И. Личностные («соматические») права человека в конституционном философско-правовом измерении: к постановке проблемы / В. И. Крусс // Государство и право. – 2000. – № 10. – С. 43–50.

8. Старовойтова О. Э. Юридический механизм реализации и защиты соматических прав человека и гражданина в Российской Федерации : историко-правовой и теоретический анализ : дисс. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Старовойтова Ольга Эдуардовна. – СПб., 2006. – 453 с.

9. Лаврик М. А. К теории соматических прав человека / М. А. Лаврик // Сибирский юридический вестник. – 2005. – № 3. – С. 16–26.

10. Ковлер А. И. Антропология права : учебник / А. И. Ковлер. – М. : НОРМА, 2002. – 480 с.

11. Абашидзе А. А. Новое поколение прав человека: соматические права / А. А. Абашидзе, А. М. Солнцев // Московский журнал международного права. – 2009. – № 1. – С. 69–82.

12. Малько А. В. Правовая жизнь: основы теории / А. В. Малько // Право и государство: теория и практика. – 2006. – № 11. – С. 4–24.

13. Ворона В. А. Право на евтаназію як складова права людини на життя / В. А. Ворона // Право України. – 2010. – № 5. – С. 199–205.

14. Цалиев А. М. Право на телесную, физическую свободу человека в контексте теории соматических прав / А. М. Цалиев, О. Т. Сланов // Право и политика. – 2008. – № 2. – С. 400–403.